

TALABALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI OSHIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH UMUMIY PEDAGOGIKA FANI MISOLIDA

Mavluda Abduraimova Anvarbek qizi
Andijon davlat pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19436582>

Annotatsiya: Tabiat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatning keskinlashuvi oliy ta’lim tizimi oldiga talabalarda ekologik tafakkurni rivojlantirish vazifasini qo‘ymoqda. Mazkur tadqiqot "Umumiy pedagogika" fani misolida talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning samarali didaktik imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida ekologik mazmundagi keys-stadi, muammoli vaziyatlar va loyiha ta’limi (PBL) kabi interfaol metodlar sinovdan o‘tkazildi. Natijalar pedagogika fanining nazariy mavzularini global va mahalliy ekologik muammolar bilan integratsiya qilish talabalarning ekologik tafakkuri hamda amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Tadqiqot asosida pedagogik ta’lim yo‘nalishlarida ekologik kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, umumiy pedagogika, didaktik ta'minot, fanlararo integratsiya, loyiha ta’limi, ekologik kompetensiya, amaliy ko‘nikma, pedagogik tajriba-sinov.

Аннотация: Обострение дисбаланса между природой и обществом ставит перед системой высшего образования задачу развития экологического мышления у студентов. Данное исследование направлено на выявление эффективных дидактических возможностей формирования экологической культуры у студентов на примере дисциплины «Общая педагогика». В процессе исследования были апробированы интерактивные методы обучения, такие как кейс-стади экологического содержания, проблемные ситуации и проектное обучение (PBL). Результаты показали, что интеграция теоретических тем педагогики с глобальными и локальными экологическими проблемами способствует развитию экологического мышления и практических навыков студентов. На основе проведённого исследования разработаны практические рекомендации по формированию экологических компетенций у студентов педагогических направлений подготовки.

Ключевые слова: экологическая культура, общая педагогика, дидактическое обеспечение, междисциплинарная интеграция, проектное обучение, экологическая компетенция, практические навыки, педагогический эксперимент.

Abstract: The increasing imbalance between nature and society places a task before the higher education system to develop ecological thinking among students. This study aims to identify effective didactic opportunities for developing ecological culture among students using the example of the “General Pedagogy” course. During the research process, interactive teaching methods such as ecological case studies, problem-based situations, and project-based learning (PBL) were experimentally implemented. The results showed that integrating theoretical topics of pedagogy with global and local environmental issues significantly contributes to the development of students’ ecological thinking and practical skills. Based on the research findings, practical recommendations were developed for the systematic formation of ecological competencies among students in pedagogical education programs.

Keywords: ecological culture, general pedagogy, didactic support, interdisciplinary integration, project-based learning, ecological competence, practical skills, pedagogical experiment.

KIRISH

Sayyoramizda kuzatilayotgan iqlim o‘zgarishlari, tabiiy resurslarning keskin qisqarishi va bioxilma-xillikning yo‘qolib borish xavfi insoniyat oldiga nafaqat iqtisodiy, balki jiddiy ijtimoiy-pedagogik muammolarni ham ko‘ndalang qo‘ymoqda. Hozirgi vaqtda atrof-muhit inqirozlarini bartaraf etish faqatgina texnologik yechimlar yoki qat’iy huquqiy choralar bilan cheklanib qolmaydi. Ushbu murakkab jarayonda jamiyatning ekologik ongini transformatsiya qilish, xususan, ta’lim tizimi orqali ekologik madaniyatni yangi bosqichga olib chiqish eng ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylandi. Bu borada asosiy yuklama, hech shubhasiz, oliy ta’lim muassasalari, ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlaydigan pedagogika yo‘nalishlari zimmasiga tushadi. Pedagogika doirasida tahsil olayotgan talabalar – ertangi avlodning dunyoqarashini [1] shakllantiruvchi, ularga tabiat va inson munosabatlaridagi oltin muvozanatni o‘rgatuvchi asosiy vositachilardir. Shuning uchun ham bo‘lajak kadrlarning ekologik tafakkuri tor doiradagi biologik yoxud geografik bilimlar bilan o‘lchanmasligi kerak. Haqiqiy ekologik madaniyat shaxsning ichki qadriyatlari, axloqiy tamoyillari va kundalik amaliy harakatlarida namoyon bo‘ladigan yaxlit ijtimoiy tizimdir. Biroq amaliy kuzatuvlar shuni tasdiqlamoqdaki, aksariyat talabalarning tabiatni asrashga doir bilimlari asosan axborot darajasida qolib ketmoqda va real hayotiy vaziyatlarda barqaror xulq-atvor modeliga aylanmayapti. Oliy o‘quv yurtlarida mutaxassislikning poydevori hisoblangan "Umumiy pedagogika" fani shaxsni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashning qonuniyatlarini o‘rgatsa-da, uning amaldagi o‘quv dasturlarida tabiatga ekotsentrik munosabatni shakllantirish masalalari yetarli darajada ochib berilmagan. Odatda, mazkur fanni o‘qitishda ko‘proq an’anaviy didaktik qoidalarga urg‘u berilib, ekologik tarbiyaning amaliyot [2] bilan uzviy aloqadorligi e’tibordan chetda qoladi. Talabalar tarbiya metodlari va shakllarini yod olishadi, ammo ularni ekologik inqirozlarni hal qilish jarayoniga qanday tatbiq etishni to‘laqonli tasavvur qila olmaydilar. Bu holat fanning ulkan tarbiyaviy-emotsional salohiyatidan to‘liq foydalanilmayotganini anglatadi.

ASOSIY QISM

Oliy ta’lim muassasalarida "Umumiy pedagogika" fani doirasida talabalarning ekologik madaniyatini oshirish masalasi faqatgina atrof-muhitni asrash haqidagi quruq ma’lumotlarni yetkazishdan iborat emas. Bu jarayon, eng avvalo, bo‘lajak mutaxassislarda shaxsiy daxldorlik hissini hamda qadriyatli yondashuvni shakllantirishni taqozo etadi. Pedagogik nuqtai nazardan, ekologik madaniyat insonning tabiat bilan o‘zaro munosabatlarini tartibga soluvchi axloqiy me’yorlar va amaliy harakatlar majmuidir. Shuning uchun ham mazkur fanni o‘qitishda an’anaviy axborot-reproduktiv usullardan voz [3] kechib, talabani o‘quv jarayonining faol sub’yektiga aylantiradigan innovatsion didaktik ta’minotni amaliyotga joriy etish zarurati tug‘iladi. Bugungi kunda fanning nazariy materiallarini o‘zlashtirishda muammoli ta’lim texnologiyalari, xususan, keys-stadi (case-study) usulidan foydalanish yuqori samaradorlik ko‘rsatmoqda. Masalan, "Tarbiyaning qonuniyatlari va tamoyillari" yoxud "Axloqiy tarbiya" kabi mavzularni o‘tish jarayonida talabalarga tayyor qoidalarni yodlatish o‘rniga, ma’lum bir ekologik ziddiyatni o‘zida aks ettirgan pedagogik vaziyatlar taqdim etiladi. Bo‘lajak o‘qituvchilar ushbu vaziyatni tahlil qilar ekan, ertaga maktab o‘quvchilarida tabiatga nisbatan shafqatsiz munosabat (masalan, daraxt shoxlarini sindirish yoki suvni isrof qilish) kuzatilganda, qanday pedagogik ta’sir choralari qo‘llash kerakligini guruh bo‘lib muhokama qiladilar. Bu orqali ularda ham kasbiy, ham ekologik kompetensiya bir vaqtning o‘zida o‘zaro integratsiyalashgan holda rivojlanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash metodikani takomillashtirishning asosiy o‘zagidir. "Umumiy pedagogika" fanining "Shaxs taraqqiyotida irsiyat, muhit va tarbiyaning o‘rni" mavzusini o‘rganishda ijtimoiy muhit bilan bir qatorda ekologik muhitning ham inson kamolotidagi ta’siri chuqur tahlil qilinishi lozim. Talabalarga lokal (hududiy) ekologik muammolar, jumladan, yashil hududlarning qisqarishi, havo ifloslanishi kabi o‘zgarishlarning yosh avlod

salomatligi va psixologiyasiga salbiy ta’sirini dalillar asosida tushuntirish ularning emotsional-hissiy intellektiga [4] kuchli ta’sir ko’rsatadi. Natijada, yoshlar tabiatga shunchaki o’lik ob’jekt sifatida emas, balki o’z hayoti va kelajagining ajralmas qismi, tirik mavjudot sifatida qaray boshlaydilar. Bundan tashqari, talabalarda amaliy-faoliyat ko’nikmalarini mustahkamlashda loyihaviy ta’lim (PBL – Project-Based Learning) metodikasining imkoniyatlari beqiyosdir. Seminar mashg’ulotlarida talabalarga "Mening ekologik toza maktabim", "Tejamkor sinfxona" yoxud "Tabiat bilan uyg’unlik" kabi mavzularda mustaqil kichik loyihalar ishlab chiqish vazifasi topshiriladi. Ushbu jarayonda har bir talaba yoxud kichik guruh o’zining kelgusidagi ish joyi – ta’lim muassasasida qanday qilib ekologik sog’lom muhit yaratish mumkinligi bo’yicha o’z xulosalarini, chizmalarini va tadbirlar rejasini himoya qiladi. Loyiha davomida ular nafaqat muammoni ko’radi, balki uni hal etishning aniq mexanizmlarini ham izlab topadi. Bu esa yalang’och nazariyaning amaliyot bilan to’qnashuvi bo’lib, olingan axborotning mustahkam ishonch-e’tiqodga aylanishiga bevosita xizmat qiladi. "Umumiy pedagogika" fanini o’qitish metodikasini interfaol qadriyatlar asosida [5] takomillashtirish orqali bo’lajak o’qituvchilarda atrof-muhit muammolariga nisbatan tanqidiy yondashuv hamda kelajak avlodga tabiatni asrash sirlarini o’rgata olish kabi fundamental kasbiy-ekologik ko’nikmalar majmuasi to’laqonli shakllantiriladi.

XULOSA

Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan tahlillar "Umumiy pedagogika" fani vositasida bo’lajak o’qituvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirish faqatgina axborot almashish jarayoni emas, balki chuqur qadriyatli va emotsional transformatsiya ekanligini tasdiqladi. Ekologik tarbiya masalasini faqat biologiya yoxud geografiya kabi tabiiy fanlar zimmasiga yuklab qo’yish ob’ektiv jihatdan o’zini oqlamaydi. Oliy ta’limda aynan pedagogik-psixologik fanlarning ulkan tarbiyaviy salohiyatidan foydalanish, fanni o’qitishda loyihaviy ta’lim (PBL) va muammoli keys-stadi texnologiyalarini tizimli integratsiya qilish talabalarda tabiatga nisbatan iste’molchilik kayfiyatini yo’qotib, shaxsiy daxldorlik hissini keskin o’stiradi. Yuqoridagi ilmiy xulosalarga tayangan holda, oliy ta’lim muassasalarida talabalarining ekologik kompetensiyasini takomillashtirish bo’yicha quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. **O’quv-mey’oriy hujjatlarni modernizatsiya qilish:** "Umumiy pedagogika" fanining amaldagi o’quv dasturlari (sillabuslari) va o’quv-metodik majmualarini qayta ko’rib chiqish, ulardagi mavzular rejasiga inson va tabiat uzviylikiga xizmat qiluvchi qisqa ekologik-pedagogik modullarni kiritish.

2. **Baholash tizimiga "Yashil ta’lim" (Green education) indikatorlarini qo’shish:** Talabalarining bilim va ko’nikmalarini baholashda faqat nazariy o’zlashtirishni emas, balki ularning auditoriyada va undan tashqarida tabiatni asrashga qaratilgan amaliy xatti-harakatlari hamda mustaqil ekologik loyihalarini (masalan, qog’oz va energiyani tejash borasidagi tashabbuslarini) rag’batlantiruvchi mezonlarni ishlab chiqish.

3. **Mustaqil ta’limni amaliyotga bog’lash:** Talabalarga beriladigan mustaqil ish topshiriqlarini shunchaki referat yoki konspekt yozishdan iborat qilib qo’ymasdan, hududiy ekologik muammolarning pedagogik yechimiga qaratilgan tahliliy esselar yozish yoki innovatsion chora-tadbirlar rejasini tuzishga yo’naltirish.

Pirovard natijada, mazkur metodik yondashuvlarning amaliyotga joriy etilishi nafaqat bugungi talabaning ekologik ongini o’stiradi, balki u orqali ertangi jamiyat va yosh avlodning ekologik tafakkurini sog’lomlashtirishga xizmat qiladigan strategik poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. O’zbekiston Respublikasining "Ta’lim to’g’risida"gi Qonuni (O’RQ-637-son, 23.09.2020 y.) // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.

2. Turdiqulov E.A. Talabalarda ekologik ta’lim-tarbiya va uning pedagogik asoslari. – Toshkent: "O’qituvchi", 2015. – 186 b.
3. Jabborova O.M. Oliy ta’lim tizimida bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy-ekologik kompetensiyasini shakllantirish texnologiyalari // "Xalq ta’limi" ilmiy-metodik jurnali. – Toshkent, 2021. – № 3. – B. 84-88.
4. Safarova R.G. va boshq. Yoshlarda ekologik tafakkur va madaniyatni shakllantirishning innovatsion yondashuvlari. Monografiya. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022. – 152 b.
5. Захлебный А.Н., Дзятковская Е.Н. Развитие экологической культуры студентов в современной высшей школе. – Москва: "Педагогика", 2019. – 214 с.
6. Thomas I. Critical thinking, transformative learning, sustainable education, and problem-based learning in universities // Journal of Transformative Education. – 2009. – Vol. 7(3). – P. 245-264.
7. Wals A.E.J. Sustainability in higher education in the context of the UN DESD: a review of learning and institutionalization processes // Journal of Cleaner Production. – 2014. – Vol. 62. – P. 8-15.